

1 Documenteren: **wat?**

Volgens Dahlberg, Moss en Pence is documentatie geen objectieve beschrijving van de werkelijkheid, maar het resultaat van een keuze. Die keuze veronderstelt dat je als opvoeder de verantwoordelijkheid neemt voor je pedagogisch handelen. We zouden documenteren als volgt kunnen omschrijven: kiezen, selecteren, bewust een betekenis geven aan een specifieke ervaring van een bepaald kind of een groep, en dit op een door jou gekozen moment proberen vast te houden met instrumenten of media die jij of de groep van opvoeders selecteert.

Documentatie kan betrekking hebben op elk deel van de dag in de voorziening: de ontvangst, de begroeting, de dagelijkse verzorging, de spelervaringen in de groepsruimte en de buitenruimte, de ontmoetingen tussen de kinderen en volwassenen onderling, de rituelen. En zowel vertrouwde als ongekende nieuwe situaties kunnen voor documentatie in aanmerking komen. Je hoeft zelf geen betekenis toe te voegen aan de dagelijkse gebeurtenissen. Je legt die betekenis alleen maar bloot doordat je probeert door te dringen tot de kern van de kleine en/of grotere verhalen die elke dag in opvanginitiatieven en kleuterscholen ontstaan. De betekenis en de oorspronkelijke waarde van die ervaring staan daarbij centraal. Als je in het onderwijs of de kinderopvang werkt, weet je dat er elke dag van alles gebeurt dat dreigt te vervliegen als je er niet bij stilstaat of er niet over vertelt. Vaak zie je niet dat alledaagse situaties betekenisvol zijn. Ook kleine dagelijkse dingen worden waardevol als iemand ze opmerkt, vastlegt

en naar waarde schat, zodat ze niet verloren gaan. Onderwijzers en opvoeders hebben de taak en het voorrecht om met kleine dagelijkse dingen, verhalen te maken.

Je geeft met je documentatie niet alleen waarde en aandacht aan situaties en flarden ervaringen die je samen met de kinderen hebt opgedaan, maar je belicht ook de pedagogische relatie waarin de volwassenen een speciale rol spelen. Die volwassenen bepalen namelijk niet alleen wat zij vertellen, maar ook aan wie ze het vertellen, waaraan ze een stem geven, wat ze zichtbaar maken en waarin ze investeren.

*“Zoals ik iets zie, zo is het voor mij; en
zoals jij iets ziet, zo is het voor jou.”*

PLUTARCHUS

“Wat we documenteren weerspiegelt een keuze van opvoeders. Het is een van de talloze keuzes die we als opvoeder kunnen maken. Niet kiezen is bovendien ook een keuze. De manier waarop we dingen beschrijven, indelen en interpreteren om betekenis te geven aan datgene wat gebeurt, is doordrenkt van stilzwijgende afspraken, classificaties en indelingen. Kortom, wij dragen zelf als actieve participanten bij aan de totstandkoming van documentatie. Er is nooit alleen maar één waar verhaal.”

DAHLBERG, MOSS & PENCE (2003)

35

2 Documenteren: **wie?**

Sommige materialen zijn vanwege hun aard best geschikt voor intern gebruik onder collega's, maar documentatie kan ook dienen om met ouders of met de buitenwereld in communicatie te treden. Documentatie is een middel om het verloop van een project weer te geven, daaraan betekenis te verlenen en kennisontwikkeling op te bouwen samen met kinderen en volwassenen.

Het is, met andere woorden, materiaal gericht naar de buitenwereld, dat vanuit de voorziening, de pedagogische cultuur en praktijk zaken zichtbaar maakt voor een groot publiek. Het is materiaal dat aanzet tot kritische reflectie, dat de mogelijkheid biedt om verbanden te leggen en nieuwe manieren van omgaan met kinderen opbouwt.

We pleiten ervoor om documenteren zo op te vatten dat het op meerdere manieren geraadpleegd kan worden. Documentatie kan een breed publiek aanspreken als je vermijdt om projecten te focussen op een bepaalde doelgroep, zoals de kinderen of de ouders.

Het documentatieproces is visueel gemaakt en zo ontworpen dat het de pedagogische praktijk illustreert en de communicatie tussen alle betrokkenen bevordert. Effectieve documentatie getuigt van een duidelijke keuze van de individuele opvoeder of het team, namelijk de keuze om te investeren in het ontwikkelen van nieuwe pedagogische inzichten. Documenteren is dan een manier om iedereen die bij het pedagogische proces betrokken is aan te zetten om na te denken over nieuwe mogelijke pedagogische praktijken.

Documenteren voor kinderen

In documentatie, die hoofdzakelijk op kinderen is gericht, besteed je relatief veel aandacht aan het individuele kind. Je benadrukt dat wie de kinderen zijn en wat ze doen belangrijk en boeiend is. Deze waarderende blik van professionele opvoeders en ouders geeft het kind vertrouwen in zichzelf, in zijn vaardigheden en mogelijkheden. Dat is bevorderlijk voor de opbouw van een positief zelfbeeld. Een ander belangrijk aspect van documentatie voor kinderen heeft te maken met het feit dat het plezierig is om jezelf terug te zien. Wij allemaal – kinderen en volwassenen – vinden het leuk om dagboeken, aantekeningen, foto's en filmpjes te hebben die momenten uit ons leven weergeven.

Kinderen kunnen door naar de documentatie te kijken terugdenken en plezier beleven. Deze documentatie heeft ook een structurerende functie in de ontwikkeling van hun identiteit. Opvoeding is namelijk vooral reflecteren. Je steunt kinderen bij de opbouw van hun identiteit door hun persoonlijke verhaal te waarderen. Dat doe je door de verschillende fasen in hun groei te beschrijven en te documenteren hoe ze relaties opbouwen met andere kinderen en volwassenen, hoe ze dingen ontdekken en door visueel te maken dat dit proces van creëren en ontdekken gepaard gaat met betrokkenheid en opwindning. "Dit proces brengt in de praktijk weer andere cognitieve processen op gang. Het zorgt voor een nieuwe en andere kijk op jezelf en de manier waarop je met anderen omgaat. Dat geldt zowel voor kinderen als voor volwassenen. Als men zo een proces doormaakt en men ziet zichzelf terug in de documentatie van een ander, dan neemt men afstand, en dit is nodig om zich te kunnen verbazen, te kunnen twijfelen en zichzelf nog beter te kunnen begrijpen." (Rinaldi, 1995) Als je kinderen helpt terugdenken aan vroeger door

materialen en gelegenheden aan te reiken waarmee zij opnieuw toegang krijgen tot eerdere ervaringen, dan geef je hen kostbare instrumenten in handen om beroep te doen op de vele mogelijkheden die ze toen hebben ontdekt en de sporen van toen terug te volgen. Ze beseffen wat ze verwezenlijkt hebben en voelen zich de hoofdrolspeler in hun ontwikkeling.

In de opvang, op school en in het gezin maakt het 'ik' deel uit van een 'wij'. Daarom is het belangrijk om in deze verhalen aandacht te besteden aan het feit dat iedereen deel uitmaakt van een groep. Het is dus belangrijk dat in de verschillende vormen van documentatie ook het verhaal van de groep kinderen wordt verteld. Rekening houden met dit aspect van samen groeien is een belangrijke taak van de opvoeder bij het documenteren.

"Als je via documenteren de ervaringen van kinderen kan weergeven, breng je de intellectuele schatkamer van de jonge kinderen weer tot leven."

GIOVANNINI & GANDINI (2003)

Documenteren voor ouders

Het is voor ouders niet altijd gemakkelijk om hun jonge kind een groot deel van de dag af te staan aan iemand, die weliswaar deskundig is, maar die ze nog niet zo goed kennen. Omgekeerd zullen veel professionele opvoeders zich wel eens hebben afgevraagd of zij wel voldoende bagage in huis hebben om gepaste zorg te bieden aan de kinderen die hen worden toevertrouwd.

Ouders voelen zich welkom en gesteund als ze bij het brengen van de kinderen documentatie zien die het deel van de dag beschrijft dat hun kind intensief heeft beleefd, maar waar zij zelf niet actief aan hebben deelgenomen. Naast het rechtstreekse contact biedt documentatie opvoeders kansen om een vertrouwensband met gezinnen op te bouwen. Je laat ouders weten hoe belangrijk je het vindt om enkele kostbare momenten, in de opvang of op school, bespreekbaar of visueel te maken en met hen te delen. Zo wordt documenteren een communicatiemiddel om bruggen te bouwen. Pedagogisch documenteren betreft de ouders bij wat hun kinderen meemaken.

Het tentoonstellen van (beeld)materiaal en de daaraan gekoppelde ontmoetingsmomenten, geeft ouders en professionals de gelegenheid om informatie met elkaar uit te wisselen over momenten waarop ze spelen, dingen ontdekken, ontmoetingen en contact hebben met andere kinderen en volwassenen. Zo denk je samen na over wat de ervaringen van de kinderen betekenen. Je investeert in het gezamenlijk opbouwen van het groeiverhaal van ieder kind. Dankzij deze momenten geven ouders en opvoeders vorm aan de rode draad van het ontwikkelingsproces van kinderen die door het gezinsleven en het leven in de kinderopvang en op school loopt. Die rode draad brengt beide werelden bijeen in een stroom van pedagogische ervaringen die elkaar wederzijds beïnvloeden en versterken.

Documenteren voor het team, de collega's en de gemeenschap

Als je informatie wilt verzamelen en rangschikken en je het ruwe materiaal wilt analyseren en bewerken door belangrijke momenten en cruciale fasen te selecteren, dan is het noodzakelijk dat je de pedagogische waarde van je werk nauwlettend onderzoekt. Documenteren is in dat opzicht een dynamisch proces waarmee je via de zelfreflectie de professionele ontwikkeling – van jezelf als opvoeder en van het team als geheel – ondersteunt en stimuleert.

De opvoeders die documenteren hebben de rol van regisseur: zij verzamelen het documentatiemateriaal en stellen het samen, maar ze komen niet in beeld, ze blijven op de achtergrond tijdens het proces. Pas wanneer de documentatie klaar is en gedeeld kan worden met anderen, komt het werk van de opvoeders in de spotlights te staan.

In educatief opzicht is documenteren ook onmisbaar om op een doeltreffende manier ervaringen uit te wisselen met collega's van andere voorzieningen. Met je documentatie maak je pedagogische praktijken bespreekbaar onder collega's. Je begrijpt de ervaringen van anderen ook beter omdat je die confronteert met je eigen pedagogische handelingen.

Documenteren houdt ook in: verslag uitbrengen van het leven dat zich afspeelt in de voorzieningen

voor jonge kinderen. Dat doe je niet alleen om ouders en medewerkers te informeren, maar ook om in gesprek te gaan met de gemeenschap, de stad en de mensen die het leven in de kinderopvang, op school en in andere soorten voorzieningen voor gezinnen niet van dichtbij kennen. Als je besluit om pedagogische documentatie op te bouwen, stimuleer je en geef je vorm aan het verlangen (van kinderen en professionele opvoeders) om gezien te worden in wat je doet en ontdekt. Vervolgens deel je die ontdekkingen, kennis en verworvenheden met iedereen die open staat voor dialoog via de resultaten van de documentatie (posters, foto's, films enzovoort).

Jonge kinderen kunnen niet zonder een volwassene die naast hen staat, hen een stem geeft en gelooft in wat ze kunnen. Documenteren houdt dan in: de verantwoordelijkheid nemen om kinderen en degenen die met hen werken in het gezin en in de voorzieningen zichtbaar te maken en waarde te geven. Het houdt in, zoals Carla Rinaldi stelt, dat je de kindercultuur zichtbaar maakt. Op die manier is het zichtbaar maken van pedagogische handelingen door documentatie voor alle betrokkenen een democratisch proces van delen en meedoen. Door te documenteren wissel je pedagogische praktijken uit en vergelijk je, waarbij de verschillen zichtbaar, herkenbaar en waardevol worden.

3 Documenteren: **waarmee?**

Observatie-instrumenten zijn een rijke en waardevolle bron van informatie waaruit je kunt putten bij de verschillende fasen van pedagogisch documenteren. Ze kunnen verschillende vormen aannemen en qua inhoud diepgaande of minder diepgaande informatie bevatten. De observatie-instrumenten maken een zo nauwkeurig mogelijke scan van wat zich afspeelt (flarden van gesprekken tussen kinderen, het gebruik van materialen enzovoort). Zo helpen ze bij het reflecteren en het plannen van het vervolg van een project.

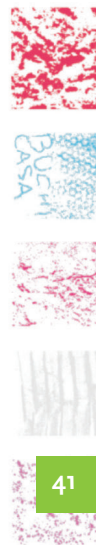
Interessante observatie-instrumenten zijn het resultaat van reflectie en verdieping door de teams zelf. Het maken van afspraken over hoofdlijnen, schema's, richtlijnen en andere, al dan niet voorlopige instrumenten, is voor een team een goede manier om te reflecteren over hoe je met de kinderen wilt werken en omgaan. Het levert een bijdrage aan de professionele ontwikkeling van het team.

De aard en het doel van de observatie-instrumenten kunnen verschillen. Sommige zoomen in op de dagelijkse gebeurtenissen, andere op een specifiek projectmoment, de relatie met de gezinnen of het verloop van activiteiten of projecten. Deze instrumenten staan niet los van elkaar. Je bekijkt ze binnen de context van een documentatieproject als één geheel. Daarin probeer je de complexiteit en diepgang van de pedagogische ervaring weer te geven, alsook de manieren waarop die ervaring wordt waargenomen. Die verscheidenheid aan instrumenten maakt het mogelijk te interpreteren

vanuit meerdere invalshoeken en verschillende talen. Als je beschikt over een groot aantal instrumenten, heb je als team een beter zicht op je handelen en op wat je helpt bij het observeren, schrijven en registreren.

Het gaat hier om kostbaar materiaal, zeker wanneer deze instrumenten tot stand komen binnen de voorzieningen zelf. Het is het beste om eigen instrumenten en materiaal te ontwikkelen, ook al zijn die niet meteen perfect, om ze geleidelijk aan te passen aan de eisen en behoeften van de specifieke voorziening. Het is bovendien leerrijker dan materiaal gebruiken dat door anderen of professionals is gemaakt.

Het is niet eenvoudig om instrumenten te bedenken om informatie, gesprekken en observaties te verzamelen. Daarom tonen we hierna ter illustratie twee werkinstrumenten die door een team zijn ontwikkeld. Het is de bedoeling om een discussie op gang te brengen over hoe je observaties registreert en waarop je moet letten als je met de instrumenten aan de slag gaat. Dat zijn uiteraard tijdelijke en voorlopige instrumenten die bij deze situatie passen en op een later moment altijd aangepast kunnen worden.

“Niemand voedt niemand op, niemand voedt zich alleen op.

De mensen voeden zich samen op in relatie met de wereld.”

PAULO FREIRE

OBSERVATIESCHEMA

Voorziening

Groep

Week

REFLECTIEVE VRAGEN

AANGEBODEN ERVARINGEN/
SITUATIES

WAT HEB IK WAARGENOMEN?
WAT VIEL MIJ OP?

<hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/>	<hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/>	<hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/>
---	---	---

OBSERVATIE VAN EEN KIND OF VAN EEN KLEINE GROEP

Voorziening

Groep

Week

Context

Positieve elementen en sporen

AANDACHT EN CONCENTRATIE

RELATIE MET KINDEREN EN
VOLWASSENEN

TAALGEBRUIK EN
MONDELINGE INTERACTIE

INTERESSES

GEBRUIK VAN DE RUIMTE EN
MATERIALEN

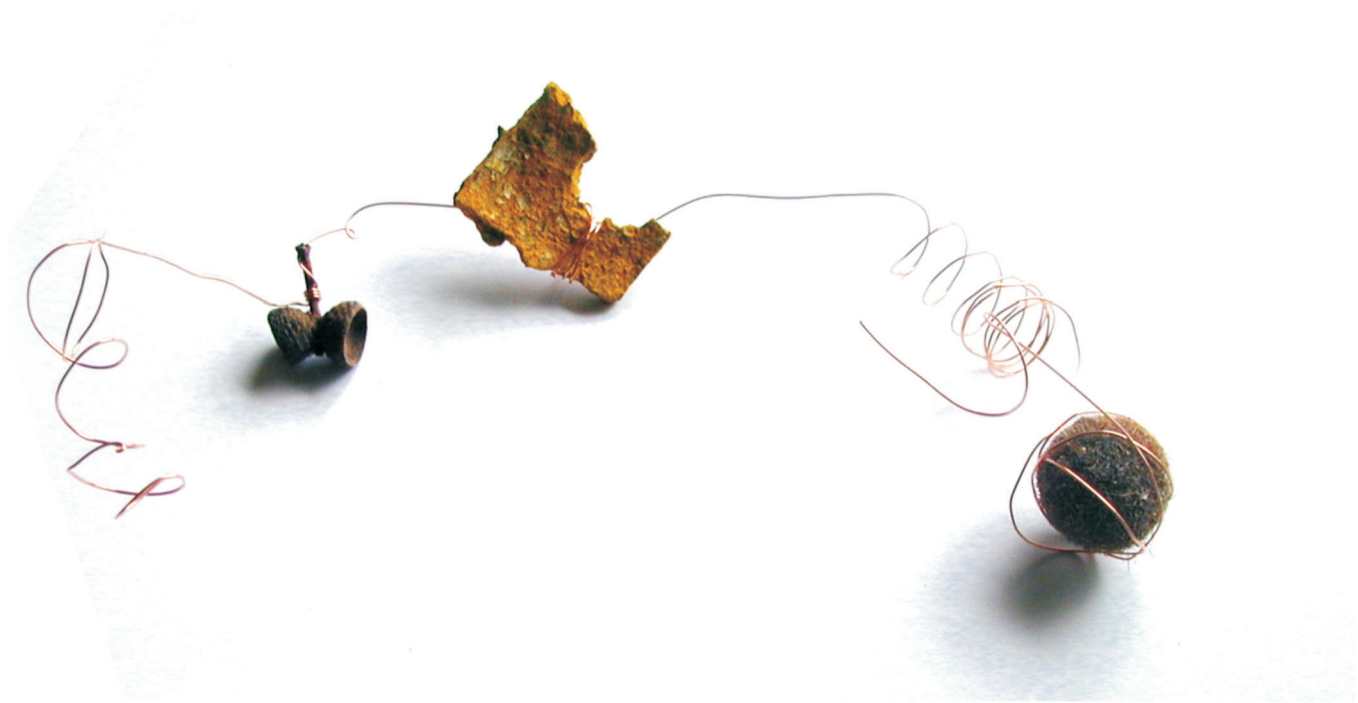
REFLECTIES EN BEDENKINGEN

4 Documenteren: **hoe?**

Het is belangrijk welke media je gebruikt, en dat hangt samen met het al dan niet aanwezig zijn van een communicatiecultuur in voorzieningen voor jonge kinderen. Onder communicatiecultuur verstaan we het gebruik van een aantal verschillende communicatiemediën die verder reiken dan de mondelinge en schriftelijke overdracht van informatie. In opvangvoorzieningen en kleuterscholen is 'het woord' zeer aanwezig: de woorden van de volwassene die de kinderen stimuleert, met hen praat, communiceert en organiseert. Soms overstemmen ze de woorden van de kinderen die spelen, relaties opbouwen, praten en discussiëren. En dan heb je nog de woorden van de ouders die contact zoeken en hun verhaal doen. Woorden worden in dit verband vooral mondeling geuit. Mondelinge communicatie is al jaren de meest populaire en vaak ook de enige vorm van communicatie, van de begroeting 's ochtends tot het moment waarop de kinderen 's avonds worden opgehaald. Iedereen praat en geeft mondeling informatie door, ten koste van het minder gangbare schrijven. Want schrijven vraagt veel meer energie en inspanning. Je moet zoeken en puzzelen om de juiste woorden te vinden. Het geschreven woord beklijft meer. Toch is het woord op zich niet meer dan een van de vele, op zichzelf ontoereikende communicatiecodes. Naast het geschreven en het gesproken woord zijn er nog andere vormen van taal. Foto's en afbeeldingen bijvoorbeeld. Maar die expressiemogelijkheden worden zelden optimaal benut. Ze worden vaak alleen gebruikt om een geschreven tekst te ondersteunen.

Afbeeldingen en foto's kunnen dingen heel goed overbrengen en weergeven omdat ze tot ieders verbeelding spreken en associaties oproepen met andere afbeeldingen, passages en 'talen'. Kindertekeningen hebben een grote zeggingskracht als je ze in een context plaatst en rangschikt, zodat ze niet alleen een gevoel overbrengen, maar vooral laten zien wat de zoektocht van elk individueel kind heeft opgeleverd. Door verschillende media vervolgens met elkaar te combineren, kun je als voorziening veel krachtiger communiceren. Deze waaier van mogelijkheden kun je nog verder uitbreiden door bijvoorbeeld gebruik te maken van een video-projector, een videocamera enzovoort. Je kunt documentatie- en observatiemateriaal nog krachtiger maken door het nadien digitaal te bewerken. Vervolgens smeed je het om tot verhaaltjes waarin je de beelden illustreert met muziekklinken, met geschreven en/of gesproken woorden.

Je bepaalt zorgvuldig welke communicatiemiddelen het meest geschikt zijn om je communicatiedoel te bereiken. Het doel is de gedocumenteerde ervaring zo waardig en respectvol mogelijk weer te geven. Ook de grootte van je documentatie heeft een communicatieve kracht. Je denkt dus van tevoren na over het formaat dat je gebruikt, zodat je het (foto)grafische materiaal van je keuze optimaal laat uitkomen. Voordat je een min of meer definitieve versie van de documentatie hebt, maak je meestal een ontwerp of concept dat je een paar keer herbekijkt. Daarop gebruik je een soort storyboard dat betrekking heeft op de inhoud van de documentatie en wat je wilt overbrengen.

“Voor de kinderen gebruiken we een rijke taal, niet een vereenvoudigde.”

JUAN MATA

5 Documenteren: **wanneer?**

Wanneer documenteer je en hoeveel tijd besteed je eraan, zeker als je weet dat je in voorzieningen voor jonge kinderen altijd tijd tekortkomt? De tijd glipt vaak door je vingers. We slagen er niet in om alles wat we ons hadden voorgenomen ook daadwerkelijk uit te voeren. Pedagogisch documenteren houdt toch vooral in: verantwoorden wat je met de kinderen doet en hebt gedaan, de waarde van een bepaalde ervaring weergeven, betekenissen geven en nieuwe kennis verwerven via de onderzoeks-trajecten met de kinderen. Je begrijpt en duidt de actuele processen om toekomstige activiteiten te herzien, dingen te onthouden en de opgebouwde kennis vast te leggen. Dit verklaart waarom het belangrijk is tijd vrij te maken voor documenteren. En nog blijft de vraag: wanneer documenteer je en hoeveel tijd besteed je eraan? Deze vraag kun je niet beantwoorden met cijfers. Tijd voor documenteren moet je plannen en organiseren. Documenteren is een soort work in progress dat gelijk oploopt met het proces en de experimenten die op dat moment gaande zijn.

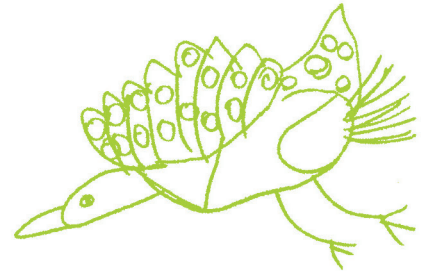
“Nooit eerder hebben we zo weinig tijd gehad om zo veel te doen.”

F.D. ROOSEVELT

Een deel van de kindvrije uren zou je bij voorbaat kunnen reserveren voor documentatietaken. Hoeveel uren dat zijn hangt meestal af van het soort contract en de manier waarop dingen geregeld worden. Belangrijk is dat documenteren voldoende aandacht krijgt in het projectproces. Pedagogisch documenteren is immers het kloppende hart. Sommige fasen beheert de kindbegeleider of leerkracht zelfstandig. Voor andere fasen overlegt hij met collega's of met het hele team. Soms kun je aan documentatie werken tijdens rustige momenten. Het is echter een goede gewoonte om er officieel tijd voor uit te trekken. Dan heb je echt tijd om na te denken over hoe je die materialen samenstelt.

Hommage aan de groene specht

6 Documenteren: **waar?**

De vraag 'waar' je documenteert is relevant. Om te documenteren heb je een ruimte nodig om een groot aantal verschillende materialen te bekijken en om na te denken. Aangezien voorzieningen voor jonge kinderen altijd ruimte tekort hebben, proberen we elke ruimte geschikt te maken voor documentatietaken. Veel ruimten in voorzieningen zijn immers multifunctioneel. Het is in elk geval belangrijk om een speciale ruimte in te richten waar je de verschillende materialen die in de loop der jaren in de voorziening verzameld zijn, kunt opslaan. De beschikking over een archief waarin het geheugen en de geschiedenis van de voorziening zijn bewaard, heeft een meervoudig doel. Je aanschouwt op een overzichtelijke manier de geschiedenis en de keuzes van die bepaalde voorziening. Je presenteert de voorziening aan nieuwe collega's. Je roept ervaringen terug op en gebruikt ze als uitgangspunt voor nieuwe trajecten. Indien mogelijk is het interessant om ruimten te gebruiken die in het zicht blijven van de kinderen, de ouders en de collega's. Ruimten waarin je

materiaal 'in uitvoering' laat liggen zodat je het niet steeds hoeft op te bergen en weer tevoorschijn te halen. Dan verandert die ruimte in een bedrijvig laboratorium van ideeën en cultuur, waar volwassenen en kinderen een levendige intellectuele uitwisseling onderhouden.

Daarnaast bevindt zich in verschillende ruimten pedagogische documentatie. Monica Guerra spreekt over 'muren die spreken', muren die in dialoog treden met alles wat in de voorzieningen aanwezig is. Het gaat dan onder andere om muren met panelen, bestemd voor iedereen die nieuwsgierig is naar wat zich binnen een voorziening afspeelt. Zo kun je je een idee vormen van de school of opvang, de groep, de kinderen en de ouders, maar ook van de kennis, de vriendschap, de relaties en het gebruik van de materialen in die voorziening.

Het onderscheiden van verschillende ruimten voor het maken en tentoonstellen van documentatie roept verschillende vragen op:

- **WELKE DOCUMENTATIE GEBRUIK JE OM WAT TE VERTELLEN IN WELKE RUIMTE? WELKE SOORT DOCUMENTATIE PLAATS JE IN DE VERSCHILLENDE GEDEELTEN VAN DE VOORZIENING?**
- **IN WELKE RUIMTE WIL JE CREËREN, DISCUSSIËREN EN HERZIEN? IN WELKE RECONSTRUEREN, ONTHOUDEN EN ARCHIVEREN?**
- **WELKE MEUBELS EN INSTRUMENTEN GEBRUIK JE VOOR HET DOCUMENTEREN (REKKEN, WERKTAFELS, PC'S, PRINTERS, FOTOTOESTEL OF FILMPROJECTOR)?**
- **WELKE RUIMTES RESERVEER JE VOOR 'WERK IN UITVOERING'?**
- **WELKE RUIMTES GEBRUIK JE OM TE EXPOSEREN, COMMUNICEREN OF VERTELLEN (WANDEN, VITRINES, PANELEN, PLANKEN EN ETALAGES)?**

Vijf stappen: aan de slag!

Stap 1: eerst plannen maken

Als pedagogische documentatie een pedagogie van voortdurend kijken, luisteren en inspelen is, dan word je de onderzoeker van je eigen pedagogische praktijk. Je neemt deze eerst onder de loep en daarna plan je acties volgens de resultaten van je onderzoek. Dat proces herhaalt zich telkens opnieuw. Omdat de verschillende stappen van pedagogisch documenteren cyclisch verlopen, kun je dat proces altijd verfijnen door terug te keren naar vorige stappen. De eerste stap is die van de planning. Om pedagogisch goed te documenteren, is het interessant om één onderwerp te kiezen. Zo'n duidelijke focus ondersteunt je om gericht te kijken. Met je collega's kun je eerst een analyse maken over wat goed gaat en wat beter kan. Die verbeterpunten vormen een mooie aanleiding om te documenteren. Signalen van ouders kunnen een ander vertrekpunt zijn: welke feedback ontvang je tijdens de dagelijkse contacten of via meer formele gesprekken? Ook signalen van kinderen zijn een goede start. Zo kun je kiezen om één enkel kind in beeld te brengen. Je kunt nadenken over de activiteiten die aansluiten bij de leefwereld van de kinderen, waarbij elke activiteit via de documentatie een inspiratiebron is voor de volgende spelprikkel. Je kunt ook een 'reportage' maken over de dagelijkse rituelen tussen de ontvangst en het afscheid van de kinderen, waarbij je met documentatie vastlegt wat een kind allemaal beleeft tijdens een dag in de opvang. Of wil je focussen op specifieke onderwerpen of kernwoorden die een deelaspect vatten? Nog een mogelijkheid: kies je eigen visie als invalshoek, wat een goede manier is om je visie verder te ontwikkelen en verfijnen. Omdat ruimte en materialen erg bepalend zijn voor de ervaringen van kinderen, kun je ook kiezen om deze zo belangrijke aspecten te documenteren om te kijken hoe goed ruimte en materialen inspelen op de noden van de kinderen. En ten slotte zijn ook de talrijke interacties een aanknopingspunt voor een goede planning van je documentatie.

Met dit lijstje kun je bijna alles documenteren wat dagelijks gebeurt. Want dat is het uitgangspunt voor pedagogisch documenteren: wat kun je in de gewone, dagelijkse werking verbeteren, verfijnen, verdiepen en verrijken?

Stap 2: documentatie verzamelen

Als je je onderwerp gekozen hebt, ga je aan de slag met het verzamelen van documentatiemateriaal. Dit is de fase van participerende observatie. Daarvoor heb je materiaal nodig: pen en papier, fototoestel, computer, een filmcamera enzovoort. Neem foto's, noteer uitspraken of neem het kraaiend geluid van baby's op, maak een filmpje, archiveer het werk van kinderen, noteer observaties enzovoort. In deze pedagogie van kijken en luisteren gaat het evenwel niet om ontwikkelingsgerichte observaties van kinderen, maar om een verslag van wat zich afspeelt. Je schiet niet zomaar wat plaatjes, je observeert gericht. Blijf bij je onderwerp en verruim je blik met wat de kinderen, de ouders en de begeleid(st)ers denken, voelen en ervaren. Geen duizend kiekjes! Foto's voor pedagogische documentatie zijn geen geposeerde portretten met lachende gezichten. Ze tonen wat echt gebeurt. Het is pas dan pedagogische documentatie als je een beeld krijgt van de ervaringen in de groep, van de processen van kinderen en volwassenen die actief bezig zijn. Hetzelfde geldt voor uitspraken, geluidsopnames of filmmateriaal. Dat vraagt wat oefening en inzicht. Ook de selectie van het materiaal gebeurt in functie van het onderwerp dat je in beeld wilde brengen en in functie van wat is gebeurd.

Om de gebeurtenissen goed en gericht in beeld te brengen, kun je het beste je eigen visie op pedagogisch documenteren verduidelijken: waarom doen we dit, voor wie documenteren we, hoe zullen we de documentatie gebruiken? En bedenk dat je tijd nodig hebt: tijd om het materiaal te verzamelen, te verwerken en vorm te geven. Samen met je collega's heb je ook kindvrije uren nodig om via het materiaal over je praktijk en je eigen pedagogisch handelen te reflecteren en nieuwe plannen te maken. Dat lijkt veel werk, maar het is even essentieel als verrijkend.

Stap 3: reflectie

Reflectie! In de hele cyclus van pedagogisch documenteren is de derde stap, die van reflecteren, bespreken en interpreteren, heel essentieel. Omdat de pedagogische documentatie concrete praktijksituaties aanreikt, ben je na je analyse veel bewuster van wat er écht in je voorziening gebeurt. Die documentatie maakt je aanpak niet alleen voor jezelf, maar ook voor je collega's en de ouders meer toegankelijk. Omdat anderen meeleven met wat er gebeurt, kunnen ze makkelijker meepraten en meedenken. Dat maakt de reflectie over de concrete praktijk nog rijker. Houd steeds in je achterhoofd dat observaties subjectief zijn en enkel een onderdeel van een bredere context. Wie documenteert, kiest wat wel of niet wordt vastgelegd: dat hangt nauw samen met iemands persoonlijkheid en ervaringen, met wat hij of zij zinvol en relevant vindt. Daarom is het nodig om jouw individuele interpretaties te bespreken met collega's. Alleen zo kom je tot een genuanceerd en gemeenschappelijk verhaal. Je zult merken dat je de documentatie op zeer verschillende manieren en vanuit verschillende invalshoeken kunt bekijken. Verruim je blik.

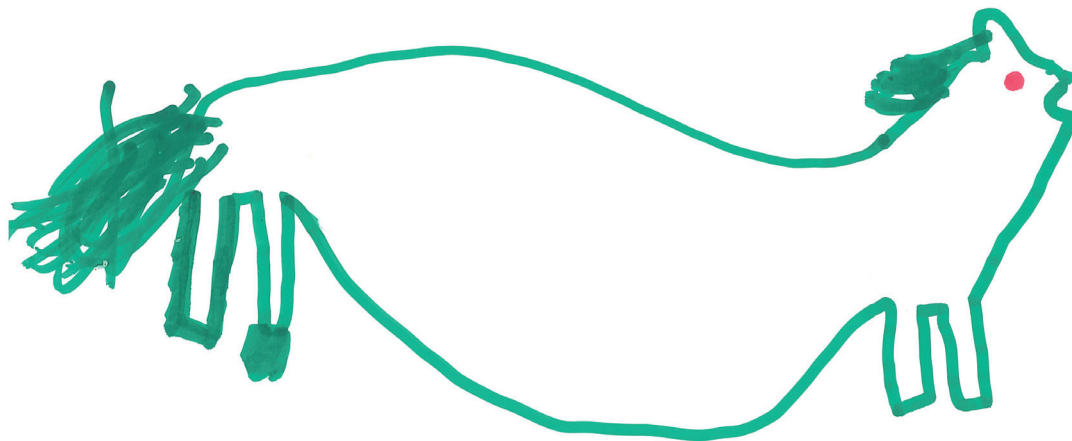
Om dit enigszins te structureren, is het handig om te werken met rubrieken (bijvoorbeeld kind, ouders, ik als begeleid(st)er, wij als team, ruimte enzovoort). Bij elk van die rubrieken kun je een reeks vragen stellen als leidraad (bijvoorbeeld: wat vertelt dit over het welbevinden en de betrokkenheid van de kinderen? Wat deed dit met mij als begeleid(st)er? Wat vertelt het materiaal over het onderwerp? Hoe spoort dit met onze visie? Hoe kunnen we hierop inspelen in de toekomst?). Als je dergelijke vragen met je collega's probeert te beantwoorden, houd dan steeds rekening met het onderwerp van je onderzoek (stap1).

Omdat doorvragen zo belangrijk is, is het nodig dat het hele team kan groeien. Essentieel is dat iedereen openstaat voor discussie en feedback. Bereid zijn om van elkaar te leren, is noodzakelijk. Durven veranderen en kritisch kunnen kijken naar je eigen handelen is niet evident. Om je ideeën en handelen in een groep te kunnen bespreken, is een veilig klimaat nodig. Want vragen stellen over wat we met de kinderen doen, interpreteren we vaak als kritiek op ons werk en op onszelf als persoon. Het is echter belangrijk de vragen te zien als een manier om je eigen visie en praktijk continu vorm te geven en te verbeteren. Een andere basisvoorwaarde is de verdere ontwikkeling van je pedagogische visie: ze is de kapstok voor iedere reflectie. Je hebt immers uitgangspunten en principes nodig om de praktijksituaties te analyseren. Als je het gevoel hebt dat jullie visie nog niet helemaal compleet is of niet echt doorleefd, kun je pedagogisch documenteren ook gebruiken om samen na te denken over wat pedagogische kwaliteit voor jullie betekent.

Stap 4: plannen maken

Reflectie alleen is niet voldoende: je doet ook iets met de resultaten van je denkwerk en de discussies met de collega's. Je vindt overeenkomsten. Je plant acties. Je maakt concrete afspraken. Wat heb je nodig? Wie gaat wat doen en wanneer? Dergelijke acties zijn erg verscheiden. Ze kunnen minimaal zijn. Maar ook een meer diepgaande actie kan beginnen met een klein idee. Dit vraagt wat organisatie. Als je zo'n nieuwe actie bewust opzet, als je het effect van je actie opnieuw observeert, vastlegt en overdenkt, ben je werkelijk bezig met pedagogisch documenteren. Het proces is cyclisch: elke reflectie is het startpunt voor een nieuwe actie en een nieuw onderzoek dat tot nieuwe reflecties leidt. In die zin is de pedagogie van kijken, luisteren en inspelen nooit af. Iedere verandering wordt een nieuw onderwerp van onderzoek en documentatie. Op die manier kan pedagogisch documenteren leiden tot structurele veranderingen. Zo dient pedagogische documentatie de verbetering van de pedagogische kwaliteit binnen je voorziening.

Stap 5: verwerken en terugkoppelen

Het verhaal ligt klaar. In deze stap wordt de documentatie verwerkt. Alle beelden en woorden die je hebt verzameld, voeg je samen tot één samenhangend geheel. Dit is het verhaal dat je zichtbaar en bespreekbaar wilt maken voor kinderen, ouders en externen. Ordening en samenhang zijn belangrijk wanneer je de documentatie verwerkt. Denk na over het verhaal dat je wilt vertellen. Selecteer je foto's en uitspraken en plaats ze in een reeks waarin woord en beeld logisch samengaan. Als je het geheel nadien nog eens overziet, bedenk dan hoe dit verhaal bij de kinderen, de ouders en/of de buurt zal overkomen. Welke boodschap krijgen zij met dit verhaal? Is dat de boodschap die je wilt communiceren? Wil je hierover in dialoog gaan? Bepaal daarom vooraf voor wie het documentatiemateriaal bestemd is: team, kinderen, ouders en/of externen. Wees extra alert bij foto's, want die raken vaak heel direct en roepen snel emoties op. Anders dan bij een gesprek, laat een foto slechts één aspect zien: ze vertekent, ze vergroot uit. Een foto haalt gebeurtenissen vaak uit de context en wordt anders geïnterpreteerd dan jij hebt bedoeld. Het is daarom belangrijk om goed na te gaan wat je in beeld brengt en of de kinderen, de ouders, begeleid(st)ers en externen respectvol zijn afgebeeld. Houd zeker rekening met de gevoelens van de betrokkenen en met hun privacy (is een foto van een huilend kind bijvoorbeeld wenselijk voor de ouders?). Door je telkens af te vragen hoe een bepaalde foto overkomt, ontwikkel je hiervoor de juiste gevoeligheid.

Het verhaal dat je met het pedagogisch documentatiemateriaal hebt opgebouwd, is niet alleen voor je zelf. Ook de kinderen, de ouders en de buurt willen dat verhaal kennen. Foto's, uitspraken en observaties delen met de kinderen, ze bespreken met de ouders en zichtbaar maken in de buurt maakt integraal deel uit van de cyclus van pedagogisch documenteren. Door de gebeurtenissen in de voorziening te laten mee- of herbeleven en samen te overdenken, wordt jouw proces van pedagogisch documenteren verrijkt met nieuwe informatie, ideeën en plannen. Vergeet niet dat je die pedagogische documentatie niet kunt aanbieden zonder dialoog. Ook bij het terugkoppelen ga je actief met de documentatie aan de slag: gebruik ze tijdens een gesprek met kinderen of ouders, neem ouders en bezoekers mee naar een wandpaneel en vraag naar hun ideeën. Alleen zo stimuleert pedagogische documentatie uitwisseling en communicatie. Dat terugkoppelen is een essentieel onderdeel van pedagogisch documenteren. Bovendien is het meestal erg leuk: je krijgt positieve reacties van kinderen die zich gewaardeerd voelen, ouders weten zich betrokken partij en buurtbewoners voelen zich aangesproken. Zij willen heel graag weten wat er in de groepen gebeurt, denken graag mee, willen begrijpen en helpen waar ze kunnen. Met pedagogisch documenteren wordt samen opvoeden wederzijds waarderen.

Wanddocumentatie 'De keukenprins(es)' (Kinderdagverblijf De Knuffelboom)

Het team merkt op dat de maaltijd niet altijd ontspannen verloopt. Begeleiders observeren en documenteren de vele eetmomenten.

Met deze documentatie maakt het team een aspect van zijn visie en praktijk zichtbaar en bespreekbaar. Het team ontwikkelt een aantal acties om de betrokkenheid van kinderen bij de maaltijd te verhogen.

Deze affiche is ontstaan vanuit reflecties op het project 'keukenprins(es)'. Het informeert ouders, kinderen, nieuwe medewerkers. Deze wanddocumentatie hang je bij de keuken of eethoek of bij panelen die de groep of voorziening voorstellen.

De keukenprins(es)

De vele voorbereidingen voor een maaltijd maken deel uit van het dagelijkse leven. Kinderen om beurt betrekken bij het voorbereiden van het eten geeft intense contacten, bevordert zelfstandigheid en eetlust, en erkent kinderen in hun interesses en kunnen.

*'Ik vind de soep
niet lekker.'*

Wanddocumentatie 'Vol verwondering' (Kinderdagverblijf De Knuffelboom)

De poster geeft op sfeervolle wijze de observaties en reflecties weer van de begeleidsters over de ervaringen van kinderen in de natuur. Tijdens teamvergaderingen bespreken de teams concrete activiteiten die buiten plaatsvinden. Deze documentatie bundelt een aantal krachtige foto's en gedachten om ze te delen met ouders en bezoekers.